

Historiallinen sosiologia – perinne ja renessanssi

Tunnettu puolalainen sosiologi Piotr Sztompka kirjoitti vuonna 1986, että yksi sosiologian tärkeistä kehityspiirteistä 1970- ja 1980-luvuilla oli ”historiallisen orientaation renessanssi”¹. Nykyaikainen sosiologia, joka oli kehittynyt enemmän tai vähemmän ei-historialliseen suuntaan, löysi uudelleen historian tutkimuksen. Sztompkan havaitsema renessanssi ei ole loppunut, vaan historiallinen sosiologia on 1980-luvun jälkeen vahvistunut tutkimuksen orientaationa. Kuten Sztompka sanoo, kysymys ei ole varsinaisesti sosiologian erityisalasta; historiallista sosiologiaa ei voi rinnastaa erityisaloihin kuten koulutus-, talous-, ympäristö- tai työnsosiologia². Kysymys ei ole myöskään varsinaisesta metodisesta suuntauksesta, historiallinen sosiologia ei helposti jäsennny kolmanneksi kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen sosiologian ohella, vaikka sellainen rinnastus olisikin kovin houkutteleva. Näiden sijaan kysymys on tutkimuksen orientaatiosta, johon liittyy sekä tutkimuksen kohteen määrittelyyn että sen metodologiaan liittyviä aspekteja.

Tämän artikkelin tarkoituksena on olla lyhyt katsaus historiallisen sosiologian vaiheisiin. Tässä historiallisella sosiologialla tarkoitetaan hyvin väljästi kaikkea sellaista sosiologista tutkimusta, joka kohdistuu menneisyyteen, ”historiallisten aiheitten tutkimista sosiologiassa”, kuten Risto Alapuro aikoinaan muotoili³. Tarkempiakin historiallisen sosiologian määrittelyjä voidaan esittää, mutta lähtekäämme liikkeelle tästä alustavasta rajauksesta⁴.

Historiallisen sosiologian klassinen traditio

Jotta voitaisiin puhua Sztompkan tavoin historiallisen orientaation renessanssista eli uudelleen syntyemisestä sosiologiassa, täytyy mitä ilmeisimmin todeta, että historiallinen orientaatio on ollut joskus vallalla sosiologiassa, mutta sittem-

min ”kuollut”. Historiallinen orientaatio kytkeytyy itse asiassa läheisesti sosiologian varhaisvaiheisiin. Jos historiallisella sosiologialla tarkoitetaan historiallisten kehitysprosessien erittelyn käyttöä sosiologisten kysymysten selvittelyyn, niin aika suuri osa klassisesta sosiologiasta voidaan lukea historiallisen sosiologian piiriin. John Goldthorpe onkin kutsunut historiallista sosiologiaa ”sosiologisen tutkimuksen klassiseksi traditioksi”⁵.

Eräässä mielessä varhaisten sosiologioiden kiinnostus historialliseen aineistoon on hyvin helposti ymmärrettävää: sosiologia oli tiede, joka oli syntymässä, niinpä sen piirissä ei ollut vielä tehty paljoa empiiristä tutkimusta. Empiirinen aineisto oli kuitenkin sosiologian kehittymisen kannalta ehdottoman välttämätöntä, sillä siirtyä aiemmasta filosofian ja klassisen poliittisen tieteiden piirissä harrastetusta yhteiskuntaa koskevasta teoretisoinnista sosiologiaan on juuri siinä, että yhteiskuntaa koskevia teoreettisia ajatuksia alettiin verrata empiiriseen aineistoon. Kun omaa empiiristä aineistoa ei ollut, se piti ottaa muista tieteistä, lähinnä historiantutkimuksesta ja antropologiasta. Tämän tavallaan pragmaattisen perustelun ohella täytyy tuoda esiin myös se, että klassikkojen itselleen asettamat kysymykset olivat sen luontoisia, että historiallisen aineiston käyttö oli välttämätöntä. Varsin usein sosiologia nähdään nimenomaan modernin yhteiskunnan tieteenä, jonka suuret kysymykset liittyivät alun perin kapitalismin, teollistumisen ja tieteen kehityksen aiheuttamien yhteiskunnallisten murrosten luonteeseen ja alkuperään⁶. Sosiologian 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun klassikkoja askarruttivat suuret historialliset kysymykset aikakauden luonteesta ja erityispiirteistä, eikä niihin kysymyksiin ollut mahdollista vastata ilman, että käännyttiin historiallisen aineiston puoleen.

Niinpä Philip Abrams tulkitseekin vaikutusvaltaisessa historiallisen sosiologian manifestissaan *Historical Sociology* (1982) sekä Karl Marxin, Max Weberin että Émile Durkheimin historiallisen sosiologian edustajiksi. Kaikki kolme klassikkoa pyrkivät ymmärtämään ja tulkitsemaan historiallisesti aikakautensa suurta transitiota eli siirtymistä kapitalistiseen teolliseen yhteiskuntaan. Tämän erityisen kysymyksenasettelun pohjalta sosiologian ensimmäisen kultakauden suurmiehet kykenivät rakentamaan yleisempää sosiaalisten prosessien tarkastelutapaa. Vaikka kaikilla kolmella klassikolla oli oma tulkintansa siitä, mikä

suuressa transitiossa oli olennaisinta ja miten sitä tuli selittää, oli näkemys sen sisältämistä yhteiskunnallisista muutoksista jokseenkin sama⁷. Yhteiskunnan työnjaon dramaattinen kasvu, joka näkyi elinkeino- ja ammattirakenteen muutoksina, monimutkaisti yhteiskunnallisia asemia. Sukutaustan ja ammatin yhteys purkautui, ja syntyperä ei enää ollut tekijä, jolle ihmisten eriarvoisuus keskeisesti perustui. Samalla kun yhteiskunta erilaistui, sen sosiaalisen integraation perusta mureni: "Miten ihmeessä erilaistunut, moninaistunut yhteiskunta pysyy koossa?" Tämä kysymys muodostui Durkheimin historiallisessa sosiologiassa keskeiseksi.

Sosiaalisesta työnjaosta -teoksessa (1990/1893) Durkheim tunnetusti luonnehtii suurta transitiota siirtymiseksi mekaanisesta orgaaniseen solidaarisuuteen. Traditionaalista, ei-teollista yhteiskuntaa piti Durkheimin mukaan koossa mekaaninen solidaarisuus, joka perustui yksilöiden samankaltaisuudelle. Samankaltaisuus on yksilöiden välisen yhteisvastuun eli solidaarisuuden perustana. Tämä solidaarisuus on mekaanista siksi, että siihen liittyy muuttumattomana pysyvä ja tiukka sosiaalinen kontrolli. Mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa yksilö ei ole kunniassaan, vaan hän enemmän tai vähemmän "kuuluu" yhteisölle⁸. Työnjaollisesti eriytyneitä teollisia yhteiskuntia sen sijaan luonnehtii erilaisuudelle perustuva orgaaninen solidaarisuus: eri elinkeinonaloilla ja ammattiasemissa toimivat ihmiset tarvitsevat toisiaan ja siksi tuntevat vastuuta toisistaan. Koska orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa yhteenliittymisen ja yhteisvastuun pohjana on erilaisuus, on yksilöllisyydelle siinä enemmän tilaa kuin mekaanisen solidaarisuuden vallitessa. Durkheimin mukaan yhteiskuntien kehityksessä vallitsee tendenssi kohti orgaanisen solidaarisuuden lisääntymistä: "On siis historian laki, että mekaaninen solidaarisuus, joka aluksi on ainoa tai melkein ainoa, menettää yhä enemmän sijaa ja orgaaninen solidaarisuus tulee vähitellen vallitsevaksi"⁹.

Ajatus historian rautaisista laeista ei välttämättä istu hyvin historialliseen sosiologiaan, eikä Abramskaan pidä Durkheimin sitoutumista historiallisen sosiologian projektiin esimerkillisenä. Durkheim ei ankkuroi argumenttiaan riittävästi yhteiskunnallisen solidaarisuuden luonteen muutoksesta historialliseen aineistoon, vaan "hän on itse asiassa paljon enemmän kiinnostunut yhteiskuntatyyppiensä loogisesta kuin historiallisesta yhteydestä"¹⁰. Abrams toteaa, että

historiallisen sosiologian elementti nousee kuitenkin esiin teoksen kolmannessa osassa, jossa käsitellään (mekaanisesta ja orgaanisesta poikkeavia) työnjaon epänormaaleja muotoja. Abramsin mukaan nämä muodot ovat tosiasiallisia historiallisia työnjaon muotoja, ja soveltamalla omaa skemaattista malliaan tosiasiallisiin tapauksiin Durkheim kykeneekin valottamaan työnjaon historiallista luonnetta¹¹. Epänormaalien työnjaon muotojen tarkastelu tuo esiin teollisten yhteiskuntien ristiriitoja ja arvoyhteisyyden puutetta, joita Abrams pitää niitä koskevinä keskeisinä historiallisina realiteetteina.

Marxin tulkinta teollisen kapitalismin luonteesta korosti tunnetusti juuri sitä, mitä Durkheimin mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden malli tarkasteli vain normaalitilasta poikkeavina järjestelmän epätasapainotiloina, teollisen yhteiskunnan luokkaristiriitoja. Sen lisäksi Marxin ja Engelsin hahmotteleman historiallisen materialismin etuna oli asia, jota Abrams pitää oman historiallisen sosiologian konseptionsa kannalta keskeisenä: historiallinen materialismi pyrki tarkastelemaan sekä toimivaa yksilöä että toiminnan yhteiskunnallisia rajoituksia ja puitteita, jotka eivät ole yksilöiden omassa vaikutuspiirissä. Tätä kuvaa Marxin kuuluisa tiivistys vuodelta 1852: ”Ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta eivät tee sitä mielensä mukaan, he eivät tee sitä omavalintaisissa, vaan välittömästi olemassa olevissa, annetuissa ja perinnöksi jääneissä olosuhteissa”¹². Tämä yksinkertainen muotoilu tiivistää varsin hyvin sen, mistä myöhemmässä yhteiskuntateoriassa on keskusteltu rakenteen ja toiminnan välisenä jännitteenä¹³. Abramsille historiallinen materialismi on pyrkimystä luoda menestyksekkään toiminnan edellytyksiä nykyisyydessä tutkimalla, miten toiminta nykyisyydessä on ”menneisyyden rakenteiden läpäisemää”¹⁴. Näistä rakenteista luonnollisestikin tärkein marxilaisessa ajattelussa on yhteiskunnan materiaallinen tuotantotapa, joka koostuu tuotantovälineistä ja -suhteista. Tuotantotapa määrää yhteiskunnan jaon toisilleen vastakkaisiin luokkiin ja on näin ollen luokkaristiriitojen rakenteellisenä perustana. Marxin lähin työtoveri Friedrich Engels tiivisti luokkaristiriitojen keskeisyyden marxilaisessa ajattelussa seuraavasti: ”kaikkalainen historiallinen taistelu – käytäköön sitä siten politiikan, uskonnon, filosofian tai muulla ideologian alalla – on todellisuudessa vain yhteiskuntaluokkien taistelun enemmän tai vähemmän selvää ilmenemistä”¹⁵.

Usein marxilaista historiallista materialismia pidetään ”ekonomistisena” (taloutta liiaksi korostavana ja siihen kaiken redusoivana) ja teknologisdeterministisenä historianteorian, joka näitten piirteittensä vuoksi soveltuu huonosti nykyaikaisen historian tutkimuksen tarkoituksiin. Abramsille historiallinen materialismi korostaa nimenomaan inhimillisen toiminnan eikä niinkään taustalla olevan tuotantovoimien kehityksen dynamiikan osuutta historiallisessa prosessissa¹⁶. Hänen mukaansa historiallisen materialismin ongelma on itse asiassa päinvastainen kuin yksinkertaistavan teknologisen ja taloudellisen determinismin. Samalla kun historiallinen materialismi olettaa tuotantotavan kehityksen historiallisten ilmiöitten liikevoimaksi, se sallii valtavan määrän välittäviä tekijöitä tuotantotavan tendenssien ja tosiasiallisen havaittavan ihmisten toiminnan välille¹⁷. Tämän havaitsee, kun vertailee Marxin ja Engelsin tekstejä, joissa historiallisen materialismin ohjelmaa selostetaan (esimerkiksi *Kommunistinen manifesti*), heidän historiallisiin analyyseihinsä. Jälkimmäisissä ideologisilla ja poliittisilla tekijöillä on paljon suurempi selitysvaima kuin marxilaisen historianteorian mukaan voisi olettaa, eikä luokkiakaan tarkastella minkään yksinkertaistetun kaksijakoisen mallin pohjalta. Marxilainen historiallinen sosiologia ilmenee Abramsille selvästikin parhaiten juuri konkreettisten historiallisten tapahtumien analyysissä – ja sen ratkaisematon pulmakysymys on, miten taloudellisen rakenteen viimekätinen kausaalinen vaikutus historiallisiin ilmiöihin voidaan näyttää toteen eikä vain olettaa¹⁸.

Max Weberin sosiologialle historiallisen materialismin vaikeus osoittaa todeksi yhteiskunnallisten tapahtumien taustalla oleva ydinprosessi on mitä vierain. Weber torjui jyrkästi monokausaaliset, yhtä kausaalista tekijää korostavat, selitykset: mikään yksi tekijä ei riitä selittämään todellisia historiallisia kehityskulkuja. Yhteiskunnallisten ilmiöiden selitys vaatii aina monien toisiinsa kietoutuvien tekijöiden vaikutuksen huomioon ottamista. Huolimatta tästä yhteiskunnallisten ilmiöitten monisyisyyttä korostavasta näkemyksestään Weber katsoi, että tutkimuksen lähtökohtana oli hyödyllistä ajatella *ikään kuin* ilmiöitä selittäisi vain yksi tai rajattu joukko tekijöitä. Weberiin liitetty ideaalittyyppimethodi koskee juuri tätä. Ideaalittyyppit ovat yksinkertaistavia ajatuskuvia (*Gedankenbild*) kohteestaan. Ne rakennetaan korostamalla tietyistä näkökulmasta lähtien ”yksipuolisesti”, kuten Weber sanoo, joitakin kohteen kannalta keskeisiä

piirteitä ja jättämällä joitakin vähemmän oleellista vaille huomiota¹⁹. Weberin näkemys on, että vain rajoittumalla ajattelemaan kohdettaan tietoisien yksipuolisesti tutkijan on mahdollista saada tietoa empiirisestä kohteestaan. Ideaalityyppien avulla on mahdollista määritellä ja käsitteellistää tutkimuskohde selkeästi ja muodostaa siitä hypoteeseja²⁰. Ideaalityypin tehtävänä on siis toimia vertailukohtana, johon empiiristä historiallista tapausta verrataan, ja tutkijan kannalta on yhtä kiinnostavaa se, missä määrin todellinen tapaus poikkeaa ideaalityypistä kuin sekin, missä määrin se on tyyppin mukainen.

Weberille ideaalityypeillä oli vain välineellinen arvo. Sosiologisen analyysin päämääränä oli Weberin mukaan historiallisten tapausten erittely, ja tämän erittelyn tulos oli aina monisysisempi ja monimuotoisempi kuin sen lähtökohdaksi oleva ajatuskonstruktio. Tämän vakaumuksen pohjalta voikin perustellusti väittää, että sosiologian klassikkojen joukossa Weber oli historiallinen sosiologi *par excellence*. Hän oli paljon vähemmän kuin Marx tai Durkheim taipuvainen ajattelemaan, että historiallisten yhteiskuntien kehitystä hallitsi jokin yleinen lainalaisuus, jonka paljastaminen on sosiologisen tutkimuksen haasteellinen tehtävä. Vaikka kaikki mainituista klassikoista olivat hyvin perillä historiasta, oli Weberin historian tuntemus kuitenkin yliverstaista verrattuna muihin, hänen tutkimuksensaahan koskevat yhtä lailla Intian ja Kiinan uskontoja kuin antiikin maanomistusoloja, Euroopan keskiajan kaupunkilaitosta tai Amerikan protestanttisia lahkoja. Weberin vaikutus nykyiseen historialliseen sosiologiaan on myös merkittävä. On sanottu, että Yhdysvalloissa historiallisen sosiologian uusi nousu alkoi Weberin sosiologian uudelleenarvioinnista, ja paljossa historiallisessa sosiologiassa on kysymys Weberin perinteen jatkamisesta. Tehdessään katsausta yhteiskuntateorian nykytilanteesta Steve Fuller luonnehtii mitä erilaisimpia edelleen aktiivisia historiallisia sosiologeja *itse ilmaistusta teoreettisesta suuntautumisesta riippumatta weberiläisiksi*²¹. Weberiläisyys on hänelle uutterraa pyrkimystä syventyä sekä historiallisiin yksityiskohtiin että rohkeutta kertoa aineiston uutterraan analyysiin pohjautuvia ”suuria kertomuksia” (eli esittää teoreettisia tulkintoja kohteestaan). On jopa nyky sosiologeja, jotka ovat sitä mieltä, että Weberin metodologia kelpaa *edelleenkin* historiallis-sosiologisen tutkimuksen esikuvaksi. Erityisesti on mainittava amerikkalaisen Stephen Kalbergin teos *Max Weber's comparative-historical sociology* (1994), jossa Kalberg

argumentoi, että Weberin lähestymistapa on monessa suhteessa yliverlainen verrattuna nykyisiin historiallisen sosiologian lähestymistapoihin.

Weberin hyveitä historian tutkijana ei ehkä kuitenkaan kannata liioitella. Weber oli pääasiassa ”kirjastotutkija”, jonka empiirinen aineisto oli useimmiten peräisin toisten kirjoittamista tutkimuksista. Häinkin oli joskus taipuvainen käyttämään hyväkseen lukijan tietämättömyyttä alkuperäisistä teksteistä niin, että esitteli käyttämästään kirjallisuudesta vain omia teesejään tukevia osia²². Joskus Weber haksautti myös pinnallisiin, yleisiä käsityksiä – ja omia teesejään – myötäileviin tulkintoihin. *Protestanttinen etiikka* -teoksessa keskeinen havainnollistus kapitalismin eetoksesta ovat Benjamin Franklinin ohjeet nuorelle yrittäjälle (”aika on rahaa”) Franklin näyttäytyy kirjassa kapitalismin hengen ruumiillistumana, jolle työ ja rahan ansaitseminen muodostuu pohjimmiltaan irrationaaliseksi ammattikutsumukseksi. Erkki Kilpinen on kuitenkin osoittanut vakuuttavasti, että tämä käsitys Franklinin henkilökohtaisesta eettisestä vakaumuksesta on täysin väärä²³. Franklinille korkeimpia arvoja olivat kirjallisuuden lukeminen, luova toiminta tieteen alalla, ”älykkäiden ja arvokkaiden” ystävien intellektuaalisesti stimuloiva seura sekä yhteiskunnallisiin asioihin osallistuminen. Utterta ja askeettinen ammattityö oli Franklinille ainoastaan keino saavuttaa taloudellinen riippumattomuus, joka mahdollisti hyvän elämän. Kilpinen selittää Weberin väärintulkintaa kahdella asialla: ensinnäkin Weberin innostus kutsumuksen idean merkitykseen sai hänet ylitulkitsemaan joitakin Franklinin huomautuksia, ja toiseksi Weber hyväksyi tarkemmin asiaan perehtymättä eräässä ajan suositussa tendenssiromaanissa esitetyn käsityksen Franklinista ”amerikkalaisen hengen” ruumiillistumana²⁴.

Jos haetaan klassikkoa, joka *ei edusta* historiallista sosiologiaa, niin Georg Simmeliä on joskus väitetty sellaiseksi. Tämä johtuu varmaankin siitä, että Simmelin formaalin sosiologian voi nähdä ”sosiaalisen elämän geometriana”, joka ei tarvitse kiinnittämistä historialliseen aikaan ja paikkaan. Simmelille sosiologisen tarkastelun perusyksikkö oli ihmisten välinen vuorovaikutus, josta hän katsoi koko yhteiskunnan viime kädessä koostuvan. Sosiologian kohteeksi hän ymmärsi vuorovaikutuksen muodot, joita oli mahdollista tarkastella riippumatta niiden asiasisällöstä. Tällaisia muotoja ovat esimerkiksi kilpailu, konflikti ja salaisuus. Tämä muodollisen sosiologian näkökulma on joskus ymmärretty

radikaalin epähistorialliseksi. Tällöin kuitenkin jää huomaamatta se, että Simmel ymmärsi sosiaaliset muodot historiallisesti ehdollisiksi ja hahmotellessaan muotojen tutkimisen ohjelmaa korosti sosiaalisten muotojen syntyehtojen analysoimista. Sitä paitsi jo Simmelin yhden pääteoksen, *Rahan filosofian* (1900), pintapuolinenkin lukeminen paljastaa, että Simmelin argumentointi suurelta osin pohjautuu historiallisille esimerkeille²⁵, ja sellaisena se muistuttaa Durkheimin *Sosiaalisesta työnjaosta* -teosta. Saattaa siis olla, että käsitys Simmelistä historialliseen tarkastelutapaan suhtautumisessa erilaisena kuin muut klassiset sosiologit on kyseenalainen²⁶.

Yksi Simmelin tulkitsijoista, David Levine, onkin sitä mieltä, että Simmelin työstä avautuu näkökulma sekä sosiaalihistoriaan että historialliseen sosiologiaan – näkökulma, jota Simmel itse ei tosin tarkemmin muotoillut. Sosiaalihistoriaa olisi sosiaalisten muotojen esiintymisen tutkiminen historiallisessa ajassa, erityisissä paikoissa ja ryhmissä. Sosiaalisten muotojen sosiaalihistoriallista tutkimusta olisi esimerkiksi urheilun, jonka voi ymmärtää yhdeksi sosiaalisista muodoista, nousun tutkiminen 1600-luvun Englannissa tai ammattiyhdistyslaitoksen kehityksen tutkiminen 1800-luvun Yhdysvalloissa. Simmeliläisen historiallisen sosiologian pyrkimyksenä on sosiaalihistoriasta poiketen tarkastella sosiaalisia muotoja ”puhtaina”, eli abstrahoituina empiirisistä ja historiallisista esiintymisyhteyksistään. Se on riippuvaista sosiaalihistorian tuloksista kolmessa eri merkityksessä. Ensinnäkin, jotta kyetään analysoimaan jonkin sosiaalisen muodon rakennetta ja alkuperää, on tarkasteltava sen esiintymistä monissa eri konteksteissa. Levine käyttää esimerkkinä kilpailua, joka on yksi Simmelin analysoimista keskeisistä sosiaalisista muodoista. Siitä voi oppia jotakin enemmän tarkastelemalla sen esiintymistä ”taloushistoriassa, taidehistoriassa, uskonnon historiassa jne.”. Toiseksi eräät sosiaaliset muodot ovat ilmiöiden tyypillisten kehityskaarien muotoja: jotta niiden luonnetta voisi tutkia, on luonnollisesti vertailtava kyseessä olevan ilmiön kehitystä eri konteksteissa. Simmelin oma esimerkki on puolueitten kehitys, jossa hän on näkevinään tyypillisesti toistuvan kehityskaaren. Kolmas historiallisen sosiologian näkökulma avautuu toisen, formaalista sosiologiasta poikkeavan sosiologian lajin kautta. Simmelin myöhäistuotannossa puhutaan jokseenkin epämääräisesti *yleisestä* sosiologiasta²⁷, jonka Levine tulkitsee tarkoittavan jonkinlaista yhteiskunnan

kehityksen makrososiologiaa. Tällainen sosiologia on välttämättömästi vertailevaa ja historiallista sosiologiaa.²⁸

Historiallisen sosiologian vaiheet

Edellä tarkasteltiin sosiologian klassikkoja historiallisen sosiologian edustajina, mutta kuten aiemmin todettiin, klassikkojen ajan jälkeen historiallinen sosiologia jäi taka-alalle. Sen renessanssista ja uudesta noususta on Dennis Smith kirjoittanut teoksessaan *The Rise of Historical Sociology* (1991). Teos pyrkii olemaan paitsi katsaus historiallisen sosiologian nousuun lähinnä Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa myös sosiologinen analyysi historiallisen sosiologian kehityksen taustatekijöistä. Smithin mukaan olimme 1990-luvun alussa historiallisen sosiologian ”toisen pitkän aallon” harjalla. Ensimmäinen aalto alkoi jo 1700-luvun puolivälissä eli siis ennen akateemisen sosiologian syntyä. Sosiologian historiaahan usein tarkastellaan sosiologisen *ajattelun* historiana, ja tämän ajattelun nähdään usein olevan paljon vanhempaa kuin akateemisen sosiologian. Usein sosiologian juuria haetaan ranskalaisista ja skottilaisista valistusajatteliijoista sekä 1800-luvun alun valistukseen kriittisesti suhtautuneista historioitsijoista. Näin tekee Smithkin.

Smithin mukaan historiallisen sosiologian ensimmäinen aalto alkaa sellaisista valistusajatteliijoista kuin Montesquieu ja Hume, ja se päättyy sosiologian 1800–1900-lukujen taitteen kultakauden klassikoihin Durkheimiin ja Weberiin. Ensimmäinen aalto tukahtui vasemmisto- ja oikeistototalitarismin nousuun Euroopassa 1920-luvun lopulla: totalitaarisilla liikkeillä ja hallituksilla ei ollut kiinnostusta tukea historian kriittistä sosiologista analyysia. Marxin joustava ja monipuolinen historiallinen analyysi korvautui Stalinin Neuvostoliitossa puolueen kanonisoimalla dogmaattisella marxismi-leninismillä. Yhdysvalloissaan, jonne sosiologit Saksasta ja Neuvostoliitostakin hakeutuivat, ei intellektuaalinen ilmapiiri suosinut historiallis-sosiologista tutkimusta.²⁹ Smithin mukaan historiallinen sosiologia viettikin hiljaiseloa 1930-luvulta 1950-luvulle.

Smithin melko kursorisesti esittämää tulkintaa on syytä hieman täydentää. Erik Allardtin mukaan sosiologia ylipäätään, ei pelkästään historiallinen sosio-

logia, koki Euroopassa henkisen lamakauden 1920- ja 1930-luvuilla. Viime vuosisadan ensimmäinen neljännes oli sosiologian kultakautta, jolloin Weber, Simmel, Durkheim ja italialainen Vilfred Pareto julkaisivat merkittävimmät teoksensa, kun taas 1930-luvulla sosiologia hävisi taka-alalle julkisessa keskustelussa. Allardt mainitsee Smithin tavoin Saksan ja Neuvostoliiton totalitaariset järjestelmät sosiologian vastustajina, mutta lisää, että myös näennäisen demokraattisissa maissa sai jalansijaa sosiologiselle ajattelulle vieras voimakas nationalismi.³⁰ Allardt puhuu tässä eurooppalaisesta sosiologiasta. Entä amerikkalainen?

Yhdysvalloissa sosiologia voi hyvin ja kehittyi 1920- ja 1930-luvuilla, mutta siellä kysymys onkin siitä, missä määrin se oli historiallista. Smithin mukaan ”big business” ja ”big science” olivat johtavat arvojen ja tiedon pesäpaikat Yhdysvalloissa, joskin klassisen historiallisen sosiologian eetokseen kuuluvat suuret kysymykset säilyivät Chicagon koulukunnan johtohahmon, R.E. Parkin kirjoituksissa.³¹ Viittaus Chicagon koulukuntaan onkin paikallaan tässä, sillä usein katsotaan, että vuodet 1915–1935 olivat amerikkalaisessa sosiologiassa Chicagon koulukunnan kulta-aikaa.³² On siis kysyttävä, missä määrin Chicagon koulukunta edusti historiallista sosiologiaa. Parkin ajattelua tutkinut Smith näyttää olevan sitä mieltä, että ei kovin suuresta määrin, eikä Chicagon koulukunnan ole yleensä ajateltukaan kunnostautuneen erityisesti historiallisen sosiologian alalla. Tästä on kuitenkin esitetty uusi, kiistettykin tulkinta. Andrew Abbott väittää kirjassaan *Department & Discipline* (1999), että chicagolaisten sosiologiassa läpikäyvänä teemana on tutkimuskohteiden tarkastelu ajallisesti ja paikallisesti juurtuneina prosesseina³³. Prosessinäkökulma ja ajallis-paikallisen kontekstin huomioon ottaminen juuri erottavat Chicagon sosiologian myöhemmästä muuttujakeskeisestä sosiologiasta. Abbott väittää vielä, että se muutoksen ja prosessin korostus, jonka marxilainen ajattelu toi sosiologiaan 1970-luvulla ja joka antoi sysäyksen historiallisen sosiologian uudelle nousulle, olisi löytynyt jo chicagolaisten tutkimuksista³⁴. Mutta Chicagon koulukunnan vaikutus hiipui 1930-luvulla, ja sen edustama interaktionistinen traditio painui taka-alalle sosiologiassa.

Historiallisen sosiologian toinen aalto alkoi Smithin mukaan 1950-luvun lopulta. Tämän aallon Smith jakaa kolmeen vaiheeseen, joita hän – kielikuvaa vaihtaen – luonnehtii Feniks-linnun myytiin viitaten: tuhkasta nousu (*Out of the Ashes*), lentoon lähtö (*Taking Flight*) ja korkealla kiito (*Soaring High*). Ame-

rikkalainen sosiologia oli historiallisen sosiologian ”tuhkasta nousun” aikana dominoivassa asemassa maailman sosiologiassa ja siinä korostuivat silloiset uudet sosiologian menetelmät eli survey-analyysi – sekä sellaiset kysymykset, joihin survey-analyysillä voitiin vastata. Sosiologisen tutkimuksen päävirta oli näin ollen suuntautunut nykyajan tutkimukseen, ja siinä erityisesti asenteiden ja arvojen tutkimiseen. Tosin aikakauden johtava amerikkalainen teoreetikko, Talcott Parsons, käsitteli ”suuria” yhteiskunnan kehityksen kysymyksiä, joitten empiirinen tarkastelu olisi vaatinut historiallista analyysiä. Parsons itse ei juuri kuitenkaan sellaista harrastanut eikä liioin valtaosa hänen ajatuksistaan innostuneista sosiologeista Atlantin kummallakaan puolella. Itse asiassa Parsonsia kritisoitiinkin hänen teoriansa abstraktisuudesta ja epähistoriallisuudesta³⁵. Kuitenkin Parsonsin työ antoi merkittävän sysäyksen historiallisen sosiologian toisen aallon ensimmäiselle vaiheelle.

Neil Smelserin tutkimusta *Social Change in the Industrial Revolution* (1959) on historiallista sosiologiaa esittelevissä ja erittelevissä teoksissa usein tarkasteltu esimerkkinä rakennefunktonalistisesta historiallisesta sosiologiasta.³⁶ Teoksella oli varsin kuvaava alaotsikko: *An Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry 1770–1840*.³⁷ Smelserin historialliseen aineistoon soveltama tai pikemminkin sovittama teoria on Parsonsin yhteiskuntien evoluution teoria, jossa rakenteellinen erilaistuminen on keskeinen muutosprosessi. Kohdeksi Smelser valitsi Lancashiren 1770–1840, ja hän pyrkii osoittamaan kirjaan, että niinkin erilaisissa yhteiskunnan osajärjestelmissä kuin puuvillateollisuudessa ja työväenluokan perheessä on havaittavissa samanlaista rakenteellista erilaistumista. Teoksen käsittely on usein ollut jokseenkin kriittistä. Esimerkiksi Goldthorpe huomauttaa, että Smelserille Lancashiren historia tarjoaa vain käyttökelpoista materiaalia rakenteellisen erilaistumisen yleisen ”teorian tyhjien lokeroitten” täyttämiseen, kuten Smelser itse uhmakkaasti sanoo, eikä Smelser itse asiassa ole kovinkaan kiinnostunut siitä, mitä Lancashire historiallisena ilmiönä oli ja edusti³⁸.

Lancashiren tapaus on siis vain yksi instanssi universaalista ja sellaisena epähistoriallisesta rakenteellisen erilaistumisen prosessista, eikä esimerkiksi historiallinen instanssi Englannin teollistumisen vaikutuksista paikallistasolla. Jälkimmäinenhän on historiallinen prosessi, joka voidaan paikallistaa ja ajoit-

taa. Vaikka Smelserin tutkimus sitoutuneisuudessaan abstraktiin yleiseen teoriaan ei edustakaan kovin tyypillisesti historiallista sosiologiaa, on se Smithin mukaan kuitenkin merkittävä virstanpylväs historiallisen sosiologian uudessa tulemisessa 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa. Muita Smithin mainitsemia tämän vaiheen historiallisia sosiologeja olivat funktionalistinen makrososiologi Shmuel Eisenstadt, politiikan sosiologi S.M. Lipset, brittiläinen kansalaisuuden teoreetikkona tunnettu T.H. Marshall ja uusweberiläinen Reinhard Bendix.

Historiallisen sosiologian sotienjälkeisen nousun 1960-luvulla alkaneelle toiselle vaiheelle tyypilliseksi Smith katsoo mielenkiinnon kohdistumisen vallan, etuoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden ongelmiin. Nyt löytyi myös inhimillinen toimija järjestelmätasoisien prosessien uumenista. Smith katsoo, että tähän jälkimmäiseen kehityspiirteeseen vaikuttivat ranskalaisen historian tutkijan Marc Blochin ja saksalaissyntyisen sosiologin Norbert Eliasin tutkimukset. Bloch ja Elias ovat siinä mielessä erikoisia historiallisen sosiologian uuden vaiheen vaikuttajia, että molempien pääteokset ilmestyivät jo toisen maailmansodan kynnyksellä³⁹. Smithin mukaan kummankin teokset tulivat tunnetuiksi Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa kuitenkin vasta 1960-luvun jälkeen.⁴⁰

Millä tavoin toimijanäkökulma sitten tulee esiin näistä sosiologeille tutumman, Norbert Eliasin, työssä? Eliasin sivilisaatioprosessin analyysissä ja teoriassa perusnäkemyksenä on yksilön ja yhteiskunnan dualismin radikaali kieltäminen⁴¹. Yhteiskunta ei Eliasille ole muuta kuin ihmisten molemminpuolisten vuorovaikutuksen ja riippuvuuden suhteita, figuraatioita, eikä yksilö kehity tai määriy muuten kuin noissa figuraatioissa. Niinpä esimerkiksi eurooppalaisten yhteiskuntien ”sivilisoitumisen” myötä tapahtunut normien muutos, jonka seurauksena seksuaalisuus siirtyi julkisesta yksityiseen elämänpiiriin, ei olekaan erotettavissa yksilöiden häveliäisyyden tunteen kehittymisestä. Molemmat ovat samaa toisiaan ruokkivaa prosessia.

Eliasin tulkinta yksilöstä täysin yhteiskunnan läpäisemänä sopii hyvin tämän historiallisen sosiologian vaiheen kulttuuriseen kontekstiin, kuohuvaan, radikaaliin 1960-lukuun. Vielä paremmin siihen sopii vallan ja eriarvoisuuden ongelmien nouseminen historiallisen sosiologian keskiöön. Edellisen vaiheen konsensushenkinen modernisaatioteoria ei kyennyt näitä kysymyksiä tarkaste-

lemaan nuorempia sukupolvia tyydyttävällä tavalla. Yksi tämän vaiheen keskeisistä historiallisista sosiologeista Yhdysvalloissa, vallankumousten ja sosiaalipolitiikan kehityksen tutkija Theda Skocpol, onkin omaa uraansa refleктоivassa artikkelissa luonnehtinut itseään "60-luvun naiseksi". Samassa artikkelissa hän toteaa, että 60-lukulaiset kasvoivat sosiologeiksi aikana, jolloin historiallinen tarkastelu alettiin hyväksyä osaksi sosiologian metodologiaa⁴². Smith katsoo, että 60-lukulaiset saivat kuitenkin merkittävästi apua vanhemmilta kollegoiltaan. Hän mainitsee Skocpolin opettajanakin toimineen amerikkalaisen politiikan sosiologin Barrington Mooren ja maineikkaan englantilaisen työväenhistorioitsijan E. P. Thompsonin keskeisinä vaikuttajina. Näitten nimien myötä tämän vaiheen historiallinen sosiologia kiinnittyy yhteiskuntaluokkien ja poliittisen hallinnan tapojen tutkimukseen. Skocpol ja tunnettu kollektiivisen väkivallan ja sosiaalisten liikkeitten tutkija Charles Tilly kuuluvat myös tähän vaiheeseen, mutta edustavat myös siirtymää seuraavaan.

Kolmas vaihe, jossa siis historiallinen sosiologia ei Smithin mukaan enää ole vain lentoon lähdössä vaan jo kiittää korkealla, liittyy pääasiassa 1980-luvulla ilmestyneisiin makro- tai jopa megahistoriallisiin analyysihin, joissa ei enää tarkasteltu vain yhtä tai vertailtu vain muutamaa yhteiskuntaa suhteellisen lyhyenä ajanjaksona, vaan pyrittiin tavoittamaan todella pitkäkestoisia yhteiskunnallisia prosesseja tarkastellen niitä hyvin monissa eri yhteiskunnissa⁴³. Hyvä esimerkki tästä on kanadalaisen Immanuel Wallersteinin maailmanjärjestelmänalyysi, jossa pyritään erittelemään historiallisesti modernin (kapitalistisen) maailmanjärjestelmän syntyä ja vaiheita 1400-luvulta nykyaikaan. Tähän vaiheeseen liittyy myös brittiläisen Michael Mannin valtaisa projekti, jossa tarkoituksena on selvittää yhteiskunnallisen vallan muodonmuutoksia esihistorialliselta ajalta lähtien⁴⁴. Historiallisen sosiologian kiito korkealla merkitsee siis lähestymistapoja, joissa tavoitteet ovat erittäin kunnianhimoisia: on kysymys yhtä yhteiskuntaa suuremmista kokonaisuuksista ja ajanjaksoista, jotka ovat muutamaa sataa vuotta pidempiä.

Smithin kirja koskee siis lähinnä pohjoisamerikkalaista ja brittiläistä historiallista sosiologiaa, Saksan, Ranskan tai Pohjoismaitten kehityksestä siinä ei ole paljoakaan, joskin angloamerikkalaiseen tutkimukseen vaikuttaneita manner-eurooppalaisia siinä esitellään. Lisäksi kirjan katsauksen ajallinen jänne päät-

tyy käytännössä 1980-lukuun. Voidaan kysyä, onko historiallisessa sosiologiassa 1980-luvun jälkeen tapahtunut suunnanmuutoksia tai merkittäviä käännteitä. Joitakin sellaisia voi ehkä mainita. Vallankumouksia ja kapinoita, yhteiskunnallisen vallan juuria, geopolitiikkaa ynnä muuta sellaista käsittelevää historiallista *makrososiologiaa*, joka keskustelussa historiallisesta sosiologiasta on ollut näkyvästi esillä, ei enää pidetä samalla tavalla menestystarinana kuin ennen. Sitä kohtaan on angloamerikkalaisessa keskustelussa alettu esittää metodologista kritiikkiä. Ongelmalliseksi on osoitettu esimerkiksi se, että ”megahistoriallisessa” tutkimuksessa, joka käytännössä aina on ”kirjastotutkimusta”, ei ole riittävästi ymmärretty aiemman tutkimuskirjallisuuden käyttöön aineistona liittyviä ongelmia, eikä näin muodoin ole kehitelty niille ratkaisukeinoja⁴⁵.

Tähän kritiikkiin on pyritty myös vastaamaan. 2000-luvulla on herätelty tutkimussuuntausta, jossa on pyritty kehittämään vertailevaa historiallista sosiaalitiedettä varten entistä systemaattisempia menetelmiä ja tarkastelutapoja ja perustelemaan tämänkaltaisen tutkimuksen etuja suhteessa toisaalta kvantitatiiviseen, tilastolliseen vertailevaan tutkimukseen, ja toisaalta puhtaisiin laadullisiin tapaustutkimuksiin⁴⁶. Pyrkimyksenä on jatkaa ja kehittää edelleen Barrington Mooren ja Theda Skocpolin avaamia tutkimuslinjoja; merkittävä sosiologinen työ tällä alalla on Rueschemeyerin, Stephensin ja Stephensin tutkimus *Capitalist Development and Democracy* (1992). Teoksen kirjoittajat ovat siis politiikan sosiologeja. Tutkimussuuntaus onkin kiinnittynyt läheisesti politiikan tutkimukseen, ja siihen samastuu myös joukko politologeja. Vertaileva historiallinen tutkimus on saanut virikkeitä myös institutionaalisesta taloustieteestä, erityisesti nobelisti Douglass Northin ja muiden polkuriippuvuutta koskevista ajatuksista⁴⁷.

Historiallista makrososiologiaa on myös kritisoitu siitä, että rakenteiden tasolle jäädessään se ei kykene tuottamaan tulkintoja, jotka kykenisivät selvittämään, miten niiden kuvaamat kehityskulut toteutuvat toimijoiden toiminnan tasolla. On katsottu, että ilman tällaista selvitystä esitetyt selitykset jäävät puolitiehen. Lisäksi rakennehistoriallisen sosiologian on katsottu maalanneen yleiskuvansa liian leveällä pensselillä: historialliset erityispiirteet ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Näiden ongelmien korjaamiseksi on kiinnostuttu laajasti tapahtumaketjujen analyysistä, ja sitä varten on alettu kehittää omia narratiivi-

siksi kutsuttuja metodeja. Voidaan jopa puhua historiallisen sosiologian ”narrativistisesta käänteestä”, joskin se ei ole ollut yhtä laajasti vaikuttava kuin esimerkiksi historian- ja kulttuurintutkimuksen ”kielellinen käänne”.⁴⁸

Yksi kehityspiirre, joka on työntänyt jossain määrin historiallista makrososiologiaa syrjään historiallisen sosiologian näyttämöltä, on foucault’laisen tutkimuksen nousu. Michel Foucault’n vaikutus on koskettanut käytännöllisesti katsoen kaikkia ihmistieteitä, eikä ole ihme, että myös historiallinen sosiologia on sen kokenut⁴⁹. On epäilemättä myös niin, että Foucault on jopa vahvasti *innostanut* sosiologeja tutkimaan historiaa, hänhän pyrkii nykyisyyden diagnosiin tutkimalla nykyaikaisen vallankäytön ja ajattelun juuria. Foucaultlaisen analyysitavan omaksuminen on merkinnyt tutkimuskohteiden muuttumista. Vaikka siinäkin valta ja hallinta ovat keskeisiä teemoja, on nämä asiat ymmärretty hyvin eri tavoin kuin Weber- ja Marx-vaikutteisessa historiallisessa sosiologiassa, ja tutkimuksen kohteet ja problematiikat muodostuvat hyvin erilaisiksi. Kun 1970–1980-luvun sosiologi tutki esimerkiksi mielenosoituksia ja kapinoita, on nyt katse käännetty tietoa tuottaviin ja valtaa käyttäviin instituutioihin. Paitsi että monet tekevät selkeästi foucaultlaista tutkimusta, on Foucault’n ideoita myös yhdistetty hedelmällisesti ”perinteellisempään” historialliseen sosiologiaan⁵⁰.

Entä Suomi?

Missä määrin yllä esitetty paljolti angloamerikkalaiseen tutkimustilanteeseen liittyvä kehitys on toteutunut Suomessa? Ensinnäkin on selvää, että historiallinen sosiologia on kokenut renessanssin myös Suomessa. Historiallisen orientaation elpyminen on vain tapahtunut täällä myöhemmin kuin Yhdysvalloissa. Tausta on myös hieman erilainen. Suomalaisen sosiologian yhtenä juurena on ollut kotimainen sosiaalihistoriallinen traditio⁵¹. Ensimmäiset sosiaalitieteitten professoreista olivat oikeastaan taustaltaan sosiaaliantropologeja ja uskontotieteilijöitä – sekä historianutkijoita. Jälkimmäisistä merkittävimpänä esimerkkinä voi mainita Heikki Wariksen, jonka sekä sosiologit että sosiaalipoliitikot mielellään mainitsevat tieteenalansa varhaisena merkkihenkilönä.

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtui uuden tilastollisia menetelmiä suosivan amerikkalaisen sosiologian maihinnousu, joka pyyhkäisi vanhan antropologisen ja sosiaalishistoriallisen suuntauksen syrjään. Aivan täydellistä katkosta tai murrosta vanhaan ei kuitenkaan tapahtunut ensinnäkin siitä syystä, että ”vanhan historiallisen suuntauksen” miehet, kuten sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris Helsingissä ja sosiologian professori Esko Aaltonen Turussa, olivat mukana sosiologian uudistumisessa, eivät niinkään aktiivisina uusien metodien ja teorioiden omaksujina vaan niitä käyttävien tukijoina. Toiseksi monet uuden sosiologian aktiiviset edistäjät, kuten nuoret tutkijat Erik Allardt ja Elina Haavio-Mannila, sovelsivat omissa väitöskirjoissaan sekä uusia että vanhoja menetelmiä.

Edellä esitetystä huolimatta voi sanoa, että ”historiallinen orientaatio” paljolti puuttui suomalaisesta sosiologiasta 1950-luvulta 1970-luvulle. Vallalla oli varsin perinteinen näkemys sosiologian ja historian tutkimuksen työnjaosta. Sosiologit näkivät edustavansa ”systemaattista yhteiskuntatiedettä”, joka pyrkii yhteiskunnan lainalaisuuksien paljastamiseen, kun taas historian tutkijoiden rajoittuneeksi tehtäväksi nähtiin yksittäisten tapahtumien tarkka kuvaaminen. Historiantutkijat näkivät tilanteen varsin samanlaisena, mutta käänsivät arvovaruksen toisin päin: sosiologia ulkomaisine teorioineen ja tutkimustekniikkoineen edusti abstraktia, suomalaisen yhteiskunnan todellisuudesta kaukana olevaa spekulatiota, kun taas empiiristen lähteitten tarkkaan analyysiin pohjautuva historian tutkimus kykeni kertomaan, millainen suomalainen kansa ja yhteiskunta todella ovat. Tilastolliseen analyysiin viehättyneen ”variaabeli-sosiologian” katsottiin antavan rajoittuneen, jopa väärän, kuvan suomalaisesta todellisuudesta. Sosiologien ja historian tutkijoiden kiistaa käytiin 1960-luvulla näistä positioista, joskin sen taustalla on nähty myös aatteellis-poliittisia vaikuttimia⁵². Historiantutkimuksen piirissä samastuttiin varsin voimakkaasti sotia edeltävän ajan kansallisiin arvoihin ja kansan yhtenäisyyden rakentamiseen niiden pohjalta, kun taas sosiologia liittyi vahvasti ”uudenaikaistuvaan” teolliseen yhteiskuntaan ja oli katsantokannaltaan moniarvoisuutta suosivaa ja vapaamielistä. Niinpä sosiologian ja historian tutkimuksen välinen metodologisena näyttäytyvä kiistely voidaankin nähdä taisteluna kulttuurisesta hegemoniasta: kumpi tiede saavuttaa aseman johtavana yhteiskunnan tulkintatieteenä.

1960-luvun lyhyeksi jääneellä ”kultakaudellaan” sosiologia saavuttikin tämän aseman⁵³.

Jos oletetaan, että vanha sosiaalihistoriallinen perinne suomalaisessa sosiologiassa edusti eräänlaista historiallista sosiologiaa, niin voitaneen sanoa, että myös Suomessa historiallinen sosiologia koki renessanssin. Se alkoi 1970-luvun taitteessa. Haatanen mainitsee suomalaista sosiaalihistoriaa koskevassa katsauksessaan helsinkiläisten sosiologien oppikirjan *Suomalaiset* (1980) yhtenä alan virstanpylväänä ja lisää, että tekijöistä kolme, Risto Alapuro, Matti Ales-talo ja Riitta Jallinoja, ovat ”useissa myöhemmissäkin tutkimuksissaan kohonneet ’historiallisen sosiologian’ suomalaisiksi edustajiksi”⁵⁴. Näistä johdonmu-kaisimmin tätä linjaa on seurannut Alapuro, jonka väitöskirja Akateemisesta Karjala Seurasta ilmestyi jo vuonna 1973. Hän on epäilemättä kansainvälisesti tunnetuin historiallisista sosiologeistamme. Alapuron tutkimukset ovat olleet lähellä historiallisen sosiologian näkyvintä osaa, poliittista makrososiologiaa⁵⁵, mutta hän kuuluu myös niihin harvalukuisiin tutkijoihin, jotka ovat pyrkineet soveltamaan mikrohistoriallista analyysia sosiologiseen tarkasteluun⁵⁶.

Laajemmin historiallisen sosiologian renessanssi pääsi Suomessa vauhtiin 1980-luvun lopulla ja on jatkunut siitä lähtien – joskaan historiallista tarkas-telua ei millään voi pitää suomalaisen sosiologian valtavirtana. Tutkimusalu-een uudesta noususta kertoo sekin, että 1980-luvun lopulta lähtien on ilmes-tynyt reilun toistakymmentä sosiologista väitöskirjaa, joiden voi suuremmitta ongelmitta sanoa kuuluvan historiallisen sosiologian piiriin⁵⁷. Tätä kirjoitet-taessa maamme eri sosiologian laitoksilla on tekeillä useita historiallis-sosio-logisia väitöskirjoja, joten näyttää siltä, että renessanssi jatkuu – puhumatta mitään niistä kaikista muista opinnäytteistä ja tutkimuksista joita alalla teh-dään. Ehkäpä yllättäväkin piirre suomalaisessa historiallisen sosiologian elpy-misessä on se, että kysymys ei ole kuitenkaan mistään yhtenäisestä tai edes hiu-kan hajanaisemmasta koulukunnasta. Historiallisen sosiologian pariin on pää-dytty eri teitä ja jossain määrin erilaisin vaikuttein.

Historiallisen sosiologian kansainväliset kehityspiirteet ovat luonnollisesti vaikuttaneet myös suomalaiseen sosiologiaan. Viimeaikaisista kehityspiirteistä selvimmin on Suomessa näkynyt Foucault-vaikutteisen historiallisen sosiolo-gian nousu⁵⁸. Suomalaisen sosiologian yksi erityispiirre on se, että täällä kult-

tuuritutkimus kehittyi yhdeksi sosiologian suuntaukseksi eikä sosiologian ulkopuoliseksi haastajaksi. Niinpä meillä historiallinen sosiologiassa ovat painottuneet kulttuuritutkimukselliset ja kulttuurihistorialliset aiheet ehkä enemmän kuin muissa maissa, joissa historiallinen sosiologia samastuu pitkälle politiikkaan⁵⁹. Kaikki tutkimusalan virtaukset eivät kuitenkaan ole rautautuneet Suomeen. Meillä ei ole esimerkiksi herännyt samanlaista kiinnostusta tapahtumien analyysiin ja sen metodeihin kuin ulkomailla⁶⁰.

Tuhlaajapojan paluu?

Edellä esitetty lyhyt kuvaus historiallisen otteen vaiheista sosiologiassa on helposti luettavissa eräänlaisena moraalitarinana syntiinlankeemuksesta ja parannuksesta. Syntyjään läpikotaisin historiallinen sosiaalitiede huumautuu uusista menetelmistä ja yleispätevyyttä tavoittelevista teoreettisista kehitelmistä ja hukkaa historiallisen tarkastelutapansa. Erilaisten harharetkien jälkeen historia löytyy uudelleen, ja alkaa sosiologian uusi vahva elinvaihe. Sosiologia palaa juurilleen entistä viisaampana. Näin varmaankin monet historiallisen otteen tärkeydestä vakuuttuneet asian näkevät.

Syntiinlankeemustulkintaa ei toki pidä ymmärtää niin, että historiallinen ote jossain vaiheessa olisi kokonaan hävinnyt sosiologiasta. Olihan Amerikassakin, kvantitatiivisen survey-sosiologian ja abstraktin funktionalistisen teorioinnin keskuspaikassa, historiallisen otteen edustajia, kuten Reinhard Bendix tai enemmän teoreetikkona tunnetuksi tullut George Caspar Homans. Historiallisen sosiologian edustajien arvostus vain oli hyvin erilainen kuin nykyään, historiallista tarkastelutapaa pidettiin vanhanaikaisena, reliikkinä sosiologian aikaisemmilta kehitysvaiheilta. Historiallisen sosiologian renessanssi ei ollut paluuta vanhaan vaan innoituksen hakemista vanhasta, ja sitä innoittivat modernin sosiologian erilaiset kiistakysymykset ja ongelmat. Erityisesti kriittisen sosiologian läpimurto, johon liittyi ”positivistisen” survey-sosiologian sekä abstraktin ja konsensusheikkouden funktionalismin kritiikki, käänsivät katseita historiaan. Myöhemminkin historiallisen sosiologian kehitys on ollut läheisessä yhteydessä paitsi oman tutkimusalan ongelmiin myös nykyaikaa tutkivan sosiologian kehityspiirteisiin.

Sosiologian eroa historian tutkimuksesta korostavasta näkökulmasta kerto-
maani tarinaa voidaan tulkita jokseenkin eri tavoin. Voidaan ensinnäkin väit-
tää, että klassinen sosiologia oli osin pakosta historiallista. Sosiologian "perus-
tanlaskijoilla" oli halu kehittää sosiologiaa ei-spekulatiivisena, empiirisenä tie-
teenä, jonka ytimessä ovat kokemusperäiset tiedot yhteiskunnasta. Lapsen-
kengissä oleva sosiologinen tutkimus ei pystynyt vielä tuottamaan kovinkaan
paljoa yhteiskuntaa koskevaa tietoa, niinpä sitä oli haettava muitten tieteitten
tuloksista, erityisesti historian tutkimuksesta. Tilanne nyt, kun sosiologista tie-
toa on kasaantunut valtavasti, on aivan toinen: historia ei ole enää sosiologisen
tosiasiatiedon ensisijainen lähde. Toiseksi voidaan väittää, että klassisen sosio-
logian historiallisuus liittyi klassikkoja askarruttaneeseen kysymykseen moder-
nin yhteiskunnan luonteesta ja erityispiirteistä. Se kysymys on historiallinen
ja vaatii historian analyysia voidakseen tulla vastatuksi. Modernia sosiologiaa
askarruttavat kovin erilaiset kysymykset, eikä niihin vastaaminen välttämättä
vaadi historiallista otetta.

Jälkimmäisestä näkökulmasta historiallisen sosiologian renessanssi ei ole
muuta kuin jatkoa sosiologialle tyypilliselle eriytymiskehitykselle. Sosiologialle-
han on ollut ominaista yhä uusien erityisalojen ja tarkastelutapojen synty ja näi-
den jonkinasteinen itsenäistyminen omiksi "tutkijayhteisöikseen". Usein nämä
hyvin väljät yhteisöt ovat muodostuneet poikkitieteellisiksi; sosiologit ovat löy-
täneet yhteistä samaa aihepiiriä tutkivien tai tarkastelutapaa soveltavien mui-
den tieteiden edustajien kanssa. Näin on käynyt esimerkiksi sosiologisen kult-
tuuritutkimuksen kohdalla. Myös historiallinen sosiologia on helposti vastaa-
vassa asemassa ja tilanteessa.

Molemmissa tulkinnoissa on varmaan osa totta: historiallisen sosiologian
renessanssi merkitsee paluuta juurille, mutta samalla historiallinen sosiologia
ei ole muuta kuin yksi hyvin moninaiseksi kehittyneen sosiologian suuntaus.
Miten keskeinen tämä suuntaus on sosiologialle, palautuu paljolti kysymyk-
seen, pitäisikö kaiken sosiologian olla historiallista. Jotkut sosiologian histori-
assa hyvin merkittävät tutkijat, kuten C. Wright Mills ja Anthony Giddens sekä
historiallisen sosiologian piirissä Philip Abrams, ovat esittäneet, että kaiken
sosiologian pitäisi olla historiallista – ja vastaavasti historian tutkimuksen sosio-
logista. Painavia puheenvuoroja tätä vastaan on esitetty. Esimerkiksi John

Goldthorpe katsoo, että sosiologioiden olisi turvauduttava historialliseen lähestymistapaan vain silloin, kun tutkittavat kysymykset ovat sellaisia, että niitä ei voi mitenkään muuten lähestyä.⁶¹

Historiallinen ulottuvuus voidaan nähdä yhdeksi sosiaalisen todellisuuden puoleksi, mutta onko tosiaan niin, että mitään tuon todellisuuden puolta ei voi tutkia muutoin kuin historiallisesti? Hamilton ja Walton toteavat, että historiallinen ja ei-historiallinen sosiologia eivät ole toisensa poissulkevia suuntauksia⁶². Osa sosiologiasta selvittää aivan erityyppisiä tutkimusongelmia kuin historiallinen sosiologia. Tästä käy esimerkkeinä vaikkapa Erving Goffmanin vuorovaikutusta koskevat tutkimukset tai etnometodologinen keskustelunanalyysi. Nämä sosiologian lajit eivät ole historialliseen sosiologiaan nähden yhteen sopimattomia tai vastakkaisia vaan yksinkertaisesti *erilaisia*⁶³. Historiallisuutta täytyy kuitenkin vaatia tutkimukselta, joka koskee yhteiskunnallisia muutoksia. Sen on oltava vähintäänkin "historiatietoista" (*historically minded*). Historiatietoisesta, mutta tarkkaan ottaen ei-historiallisesta sosiologiasta on kysymys silloin, kun tutkimuskohde ymmärretään:

- (1) tulokseksi yhteiskunnallisten prosessien risteytymisestä ajassa;
- (2) muuttuvana sitä mukaa kuin yhteiskunnallisten prosessien kulloisetkin konstellatiot muuttuvat;
- (3) ilmiönä, jota voidaan kuitenkin pätevästi tarkastella olettaen, että "aika pidetään vakiona".⁶⁴

Hamilton ja Walton vaativat, että kaiken yhteiskunnallisen muutoksen tutkimuksen täytyy olla vähintäänkin historiatietoista. Esimerkkinä historiatietoisesta, mutta ei suoranaisesti historiallisesta, sosiologiasta he mainitsevat C. Wright Millsin *White Collar* -tutkimuksen (1951) keskiluokasta, jossa historiallista aineistoa ja vertailua käytetään nykyisen yhteiskunnan piirteiden valottamiseen⁶⁵.

Siis erityisesti yhteiskunnallisen muutoksen tutkiminen, yksi sosiologian keskeisistä kiinnostuksen kohteista, vaatii vähintään historiatietoista, mutta usein myös varsinaisesti historiallista lähestymistapaa. Historiaan perehtymisen avulla me sosiologit voimme myös hillitä teoreettisia intohimojamme.

Sosiologiassa esitetään herkästi yleistäviä väitteitä vaikkapa yhteiskunnan post-modernisoitumisesta, joka hävittää "vanhojen rakenteiden" selitysvoiman täysin, ja nykyajan yhteiskunnalliset muutokset näyttävät usein ennennäkemättömiltä murroksilta. Kun asioita tarkastellaan laajemmasta historiallisesta perspektiivistä, paljastuu usein, että nyt ainutlaatuiselta muutokselta näyttävä tilanne onkin jatkoa pitempiäaikaiselle kehitykselle. Lisäksi usein nousee esiin, että aikaisemmat sukupolvet ovat kokeneet vähintään yhtä suuria tai jopa suurempia murroksia kuin nykyiset. Kiistämättömien katkoksien ohella yhteiskunnallisissa ilmiöissä on useinkin hämmästyttävää jatkuvuutta. Yhteiskunnan jatkuvuuden ja sen murrosten kylmäpäisessä ja tarkassa analyysissä vaaditaan historiallista perspektiiviä – jotain, mitä me sosiologit voimme oppia sisartieteeltämme historian tutkimukselta.

Kirjallisuus

- Abbott, Andrew (1999): *Department and Discipline. Chicago Sociology at One Hundred*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Abrams, Philip (1982): *Historical Sociology*. Somerset: Open Books.
- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1935*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles & London.
- Alapuro, Risto (1986): Historiallisten aiheiden tutkiminen sosiologiassa. Teoksessa Juhani Mylly (toim.): *Poliittinen historia ja yhteiskuntatieteet*. Poliittinen historia, Julkaisuja C:23. Turun yliopisto, Turku.
- Allardt, Erik (2004): Vicissitudes in the Societal Influence of Sociology. Teoksessa Anna-Maija Castrén, Markku Lonkila & Matti Peltonen (eds.): *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*. SKS / Finnish Literature Society: Helsinki.
- Andersson, Oscar (2003): *Chicagoskolan. Institutionaliseringen, idétraditionen och vetenskapen*. Lund Monographs in Social Anthropology 11. Lund University: Lund.
- Anttila, Anu-Hanna (2004): "Vapauteen, luontoon, aurinkoon on päästävä!" Lomapropagandaa työväestölle 1940-luvun lyhytelokuissa. *Sociologia* 41 (4), 280–296.
- Craib, Ian (1997): *Classical Social Theory. An introduction to the thought of Marx, Weber, Durkheim, and Simmel*. Oxford University Press: New York.
- Dean, Mitchell (1994): *Critical and Effective Histories. Foucault's Methods and Historical Sociology*. Routledge: London and New York.
- Durkheim, Émile (1990/1893): *Sosiaalisesta työnjaosta*. Gaudeamus: Helsinki.
- Elias, Norbert (1986/1970): *Was ist Soziologie? 5. Auflage*. Juventa Verlag: Weinheim & München.
- Fuller, Steve (2001): Quo Vadis, Social Theory? *History and Theory* 40 (3), 360–371.
- Giddens, Anthony (1987): *Social Theory and Modern Sociology*. Polity Press: Cambridge.
- Giddens, Anthony (1979): *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Macmillan: London and Basingstoke.
- Goldthorpe, John H. (2000): *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford University Press: Oxford.

- Goldthorpe, John H. (1991): The uses of history in sociology: reflections on some recent tendencies. *The British Journal of Sociology* 42 (2), 211–230.
- Goldthorpe, John H. (1987/1977): The Relevance of History to Sociology. Teoksessa Martin Bulmer (ed.): *Sociological Research Methods. An Introduction*. Second Edition. Macmillan: Houndmills and London.
- Goldthorpe, John H. (1984/1962): The Relevance of History to Sociology. Teoksessa Martin Bulmer (ed.): *Sociological Research Methods. An Introduction*. Second edition. Macmillan: Houndmills, Basingstoke & London.
- Gotham, Kevin Fox & William G. Staples (1996). Narrative Analysis and the New Historical Sociology. *Sociological Quarterly* 37 (3), 481–501.
- Griffin, Larry J. (1992): Temporality, Events and Explanation in Historical Sociology. An Introduction. *Sociological Methods and Research* 20 (4), 403–427.
- Haatanen, Pekka (1992): Sosiaalhistoria. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY: Porvoo.
- Hamilton, Gary G. & John Walton (1988): History in Sociology. Teoksessa Edgar F. Borgatta & Karen S. Cook (eds.): *The Future of Sociology*. Sage: Newbury Park, Beverly Hills, London & New Delhi.
- Heiskala, Risto (2000): *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Heiskala, Risto (1996): *Kohti keinotekoisia yhteiskuntaa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Helén, Ilpo (1997): *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus: Helsinki.
- Hofstadter, Richard (1968): History and Sociology in the United States. Teoksessa Seymour Martin Lipset & Richard Hofstadter (eds.): *Sociology and History: Methods*. Basic Books: New York & London.
- Hunt, Alan (1999): *Governing Morals. A Social History of Moral Regulation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Kalberg, Stephen (1994): *Max Weber's Comparative-historical Sociology*. Polity Press: Cambridge.
- Kauranen, Ralf (2001): Sarjakuvakysymys eli kuinka viattomia vietiin 1950-luvun Suomessa. *Sarjainfo* 111, 22–26.
- Kilpinen, Erkki (1996): Tiede ja politiikka kutsumuksina: Benjamin Franklinin etiikka ja Max Weberin väärä tulkinta. *Sosiologia* 33 (2), 122–134.
- Levine, David (1971): Introduction. Teoksessa David Levine (ed.): *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. The University of Chicago Press: Chicago & London.
- Mahoney, James & Dietrich Rueschemeyer (2003): *Comparative Historical Analysis: Achievements and Agendas*. Teoksessa James Mahoney & Dietrich Rueschemeyer (eds.): *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Marx, Karl & Friedrich Engels [ei vuosilukua]: *Valitut teokset kolmessa osassa, osa 1*. Kustannusliike Edistys: Moskova.
- Meskus, Mianna (2001): Sikiönlähdettämisen alakulttuuri 1900-luvun alun Suomessa. *Sosiologia* 38 (4), 287–299.
- Mills, C. Wright (1980/1959): *The Sociological Imagination*. Seitsemäs painos. Penguin: Harmondsworth.
- Nupponen, Terttu (2000): *Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokeen jokilaakson aluesuunnitelma tilansääteilyprojektina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Rueschemeyer, Dietrich, Evelyne Huber Stephens & John D. Stephens (1992): *Capitalist Development and Democracy*. Polity Press: Cambridge.
- Ruonavaara, Hannu (1995): Teoria ja historia – keskustelua historiallisen sosiologian dilemmasta. *Sosiologia* 32 (4), s. 253–262.
- Saloniemi, Antti (1994): Historia ja sosiologia, tehtävä ja metodi. Kahden tieteen suhteesta 1940-luvulta 1960-luvun ensipuoliskolle. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.): *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Sayer, Derek (1987): *The Violence of Abstraction. Analytical Foundations of Historical Materialism*. Basil Blackwell: Oxford.

- Sewell, William H. Jr (1996): Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology. Teoksessa Terence J. McDonald (ed.): *The Historic Turn in the Human Sciences*. The University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Simmel, Georg (1999/1917): Sosiologian peruskysymyksiä (yksilö ja yhteiskunta). Teoksessa Georg Simmel: *Pieni sosiologia*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Simmel, Georg (1997/1900): *Rahan filosofia*. Doroga: Turku.
- Skocpol, Theda (1988): An 'uppy generation' and the revitalization of macroscopic sociology: reflections at mid-career by a woman from the sixties. *Theory & Society* 17 (5), 627–643.
- Smelser, Neil J. (1959): *Social Change in the Industrial Revolution. An Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry 1770-1840*. Routledge & Kegan Paul: London.
- Smith, Dennis (1991): *The Rise of Historical Sociology*. Polity Press: Cambridge.
- Stinchcombe, Arthur L. (1978): *Theoretical Methods in Social History*. Academic Press: New York, San Francisco & London.
- Stolte-Heiskanen, Veronica (1992): Sosiologia vakiintuneena tieteenä. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY: Porvoo.
- Suoninen, Marja (2003): Suomirock kansallisen kulttuurin asialla. Ruisrockin Eppu-jupakan yllättävä käänne. Teoksessa Kimmo Saaristo (toim.): *Hyvää paha rock'n'roll. Sosiologisia kirjoituksia rockista ja rock-kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Sztompka, Piotr (1986): The Renaissance of Historical Orientation in Sociology. *International Sociology* 1 (3), 321–337.
- Toivonen, Timo (1999): *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. WSOY: Porvoo.
- Töttö, Pertti (1989): *Sosiologia teoriana modernista yhteiskunnasta*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Sarja A 58. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Valkonen, Tapani, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund (1980): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY: Porvoo.
- Weber, Max (1976/1921): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. 1. Halbband. Viides korjattu laitos. Toimittanut Johannes Winckelmann. J.C.B. Mohr: Tübingen.
- Weber, Max (1949): *The Methodology of Social Sciences*. The Free Press: New York.

Viitteet

- 1 Sztompka 1986.
- 2 Emt., 330.
- 3 Alapuro 1986.
- 4 Oman ehdotukseni sosiologian historiallisuuden määrittelyksi esitän toisessa tämän kirjan artikkelissa Millä tavoin sosiologia voi olla historiallista?
- 5 Goldthorpe 1987, 167–168.
- 6 Ks. esim. Töttö 1989.
- 7 Abrams 1982, 21–22.
- 8 Durkheim 1990, 127.
- 9 Emt., 167.
- 10 Abrams 1982, 27.
- 11 Emt., 30–31.
- 12 Marx & Engels [ei vuosilukua], 360.
- 13 Ks. erit. Giddens 1979.
- 14 Abrams 1982, 35.
- 15 Marx & Engels [ei vuosilukua], 358.
- 16 Tällaista heterodoksista historiallisen materialismin tulkintaa historiallis-sosiologisen analyysin työkaluksi kehittivät 1970- ja 1980-luvuilla Abramsin maanmiehet Philip Corrigan ja Derek Sayer. Ks. erit. Sayer 1987.
- 17 Abrams 1982, 49.
- 18 Emt., 50.
- 19 Ks. Weber 1949, 90; Weber 1976, 9–10; Heiskala 2000, 50.

- 20 Ks. esim. Kalberg 1994, 198.
 21 Fuller 2001, 363.
 22 Emt., 365.
 23 Kilpinen 1996, 124–129.
 24 Emt., 132.
 25 Ks. Simmel 1997.
 26 Olen tässä keskittynyt sosiologian klassikoista vain niihin, jotka nykykäsityksen mukaan ovat merkitykseltään kaikkein kestävimpiä ja laaja-alaisimpia (vrt. esim. Craib 1997). Jotakin ”pienempiä” klassikoita voitaisiin aivan yhtä hyvin mainita historiallisen sosiologian uranuurtajina. Esimerkkinä tällaisista voisi mainita ystävänsä ja kilpakumppaninsa Max Weberin varjoon jääneen saksalaisen sosiologin, Wilhelm Sombartin, ks. Anu-Hanna Anttilan artikkeli.
 27 Ks. Simmel 1999, 89–91.
 28 Levine 1971, xxix–xxxi.
 29 Smith 1991, 2.
 30 Allardt 2004, 233.
 31 Smith 1991, 2.
 32 Esim. Andersson 2003.
 33 Abbott 1999, 197–198. Abbott käyttää termiä *embedded*, jonka tässä on käännetty sanalla ”juurtunut”.
 34 Emt., 204.
 35 Ks. erityisesti Mills 1980.
 36 Ks. Smith 1991; Stinchcombe 1978; myös Abrams 1982.
 37 Suom. Eräs teorian sovellus Lancashiren puuvillateollisuuteen 1770–1840.
 38 Goldthorpe 1984, 166.
 39 Bloch kuoli itse asiassa jo vuonna 1944. Saksalaiset tuomitsivat kuolemaan ja teloittivat hänet toiminnasta Ranskan vastarintaliikkeessä.
 40 Smith 1991, 41.
 41 Ks. tarkemmin Elias 1986/1970.
 42 Skocpol 1988, 632.
 43 Ks. Smith 1991, 86.
 44 Risto Heiskala on Suomessa ansiokkaasti esitellyt Mannin ”valtalähdeanalyysiksi” kutsu-
 maansa lähestymistapaa; ks. Heiskala 1996.
 45 Ks. Goldthorpe 1991; myös 2000.
 46 Tutkimussuuntauksen ohjelmasta ks. Mahoney & Rueschemeyer 2003.
 47 ”Polkuriippuvuutta” on määritelty monella tavalla, mutta kaikissa määritelmissä keskeinen on ajatus siitä, että se, mitä jossakin prosessissa on tapahtunut aikaisemmin vaikuttaa määrävästi siihen, mitä kyseisessä prosessissa voi tapahtua myöhemmin. ”Polkuriippuvuuden” käsitteellä on taloustieteessä pyritty tekemään ymmärrettäväksi erityisesti sitä, miksi joskus ei-optimaaliset teknologiset ratkaisut syrjäyttävät optimaaliset. Polkuriippuvuusargumentin mukaan erilaiset uuden teknologian omaksumisprosessin alkuvaiheissa tehdyt valinnat ovat tukenet tällaisia ratkaisuja sillä tavoin, että paluu tehokkaampiin, paremmin toimiviin ratkaisuihin tulee vaikeaksi ja kalliiksi. Usein käytetty esimerkki on kirjoituskoneisiin vakiintunut QWERTY-näppäimistöjärjestelmä. Ks. tark. ”polkuriippuvuuden” käsitteestä Marja Anderssonin artikkeli.
 48 Ks. esim. Griffin 1992; Gotham & Staples 1996; Sewell 1996.
 49 Foucault’n ”nykyisyyden historian” suhteesta historialliseen sosiologiaan, ks. Dean 1994.
 50 Ks. esim. Hunt 1999.
 51 Ks. tarkemmin Haatanen 1992.
 52 Ks. esim. Saloniemi 1994.
 53 Ks. Stolte-Heiskanen 1992, 288–289. Tarkemmin historiantutkimuksen ja sosiologian rajanvetoja ja niitä koskevaa keskustelua Suomessa käsitellään Aino Sinnemäen artikkelissa.
 54 Haatanen 1992, 198.
 55 Esim. Alapuro 1988.
 56 Ks. Alapuro 1994.

- 57 Seuraava lista ei välttämättä ole täydellinen: Osmo Kivinen: *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini 1800- ja 1900-luvuilla* (1988); Esa Konttinen: *Perinteisesti moderniin. Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa* (1991); Jari Ehrnrooth: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914* (1992); Pekka Hakkarainen: *Suomalainen huumeekysymys. Huumeasaineiden yhteiskunnallinen paikka Suomessa toisen maailmansodan jälkeen* (1992); Hannu Ruonavaara: *Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen väestökeskuksissa* (1993); Mirja Satka: *Making social citizenship : conceptual practices from the Finnish poor law to professional social work* (1995); Heikki Kerkelä: *Vanhan maailman peilissä. Modernin yhteiskunnan synty ja pohjoinen aineisto* (1996); Pasi Tulkki: *Valtion virka vai teollinen työ. Insinööriskoulutus sosiaalisena ilmiönä 1802-1939* (1996); Ilpo Helén: *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itesuhde Suomessa 1800-luvulta 1960-luvulle* (1997); Ritva Nätkin: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset* (1997); Terttu Nupponen: *Arkkitehdit, sota ja yhteiskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma tilansääteilyprojektina* (2000); Matti Virtanen: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka* (2001); Sirpa Wrede: *Decentring care for mothers: the politics of midwifery and the design of Finnish maternity services* (2001); Solveig Bergman: *The Politics of Feminism. Autonomous Feminist Movements in Finland and West Germany from the 1960s to the 1980s* (2002); Anu-Hanna Anttila: *Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöläisten loma- ja vapaa-ajan moraalisaatelu Suomessa 1930-1960-luvuilla* (2005). Historiallisen sosiologian vetovoimasta todistaa sekin, että suomalaisten sosiologien yhdistyksen, the Westernmarck Society ry:n, vuoden parhaalle pro gradu -työlle jakama palkinto on 1990-2000-luvun taitteessa neljästi osunut historiallis-sosiologiselle työlle.
- 58 Esim. Helén 1997; Nupponen 2000; Meskus 2001.
- 59 Ks. esim. Kauranen 2001; Suoninen 2003; Anttila 2004.
- 60 Ks. kuitenkin Ruonavaara 1995 ja Toivonen 1999, 159-167.
- 61 Ks. Mills 1980/1959; Giddens 1987; Abrams 1982; Goldthorpe 2000.
- 62 Ks. Hamilton & Walton 1988, 189-190.
- 63 Vastaava argumentti voidaan esittää myös historian tutkimuksen puolelta: kaiken historian tutkimuksen ei tarvitse olla sosiologista - jos joku sellaista sattuisi vaatimaan!
- 64 Hamilton & Walton 1988, 189.
- 65 Emt., 190; sama arvio on tehty ennenkin, ks. Hofstadter 1968, 14.